

PÄIJÄT-HÄMEEN MAISEMASELVITYS –PROJEKTI

PÄIJÄT-HÄMEEN MAISEMATYYPIT

1 PORVOONJOEN VILJELYSEUTU

Jääkauden jälkeen vähitellen väistynyt vesi on lajitellut maa-aineksia ja muokannut maisemakuvaa Salpausselän eteläpuolella. Porvoonjoen viljelyseudulla tyypillisiä ovat tasaiset tai loivasti kumpuilevat savipohjaiset viljelymaat ja niiltä kohoavat, veden karuiksi huuhtelemat metsäiset moreeni- ja kalliomäet. Maisemakuva on yleismuodoltaan rauhallinen ja avara. Maisematyyppien muutoskohdat eivät yleensä ole kovin selvärajaisia. Hollolasta alkunsa saavan Porvoonjoen alkupää, Luhdanjoki, kulkee rotkomaisessa kallioperän murroslaaksossa, ja sitä ympäröivät selänteet ovat harvaanasuttuja ja karuja, paikoitellen erämaaluonteisia. Salpausselän juurella Okeroisissa, jossa Luhdanjoki muuttuu Porvoonjoeksi, viljelymaisema on kumpuilevaa. Orimattilan Tönnössä Porvoonjokilaakso kaventuu komeaksi koskialueeksi. Luhtikylän ja Orimattilan keskustaajaman väliin jää laaja, kalliainen metsäselänne. Viljelylaaksojen pohjalta löytyy harvalukuisia, pieniä ja matalia järviä, joista Orimattilan Mallusjärvi on merkittävin. Taajamat ja tiestö sijoittuvat peltoalueille tai niiden tuntumaan, mikä lisää vaikutelmaa viljelymaiseman hallitsevuudesta.

Jääkauden jälkeen Porvoonjoki oli muinaisen Ancylusjärven lahti ja keskeinen vesireitti alueella. Salpausselän eteläpuolelta tunnetaan huomattava määrä esihistoriallisia asuinpaikkoja, jotka ajoittuvat lähes yksinomaan kivikaudelle. Alue onkin Suomen varhaisimmin asutettua seutua: Orimattilan Virenojalla ja Lahden Renkomäen Ristolassa sijaitsevat Suomen vanhimmat tähän mennessä löydetyt asuinpaikat. Valtaosa kivikautisista asuinpaikoista on syntynyt Porvoonjoen tai siihen laskevien sivujokien varsille. Lahden ja Hollolan rajalla sijaitsee Luhdanjoen muinaisjärven kivikautinen asutuskeskittymä, joka on valtakunnallisesti merkittävä muinaisjäännös. Rautakautisia löytöjä on niukasti.

Alueen vanhin tiestö on yhdistänyt sisämaan kyläasutuksen rannikon kaupunkeihin. Hollolasta Orimattilan ja Myrskylän kautta Porvooseen kulki keskiaikainen tie, joka oli hämäläisten tärkeä kauppareitti. Vastaava yhteys sijoittui alueen länsilaidalle, jossa Kärkölän läpi kulki ns. ”Meritie” Hämeenlinnasta Porvooseen. Alueelle ovat tyypillisiä suurehkot keskiajalta peräisin olevat kylät, joissa on säilynyt esimerkkejä perinteisestä rakennustavasta. Kylät ovat useimmiten rakentuneet viljelykelpoisten maiden keskellä oleville sora- ja moreenikumpareille, muutamat myös harjujen rinteille. Orimattilan kartanot ovat sijoittuneet pääosin Porvoonjoen lähettyville niittyjen ja viljelykelpoisten maiden yhteyteen. Porvoonjoen ja sen sivujokien koskissa on ollut runsaasti myllyjä ja sahoja, niistä Tönnön mylly on yhä toiminnassa. Maatalousvaltaisena säilyneen Porvoonjoen viljelyseudun suurin taajama on Orimattila. Orimattilan kirkonkylän kasvu on rakentunut osin paikkakunnan tekstiiliteollisuuden pohjalle, mistä on säilynyt piirteitä taajamamiljöössä. Riihimäen - Pietarin vuonna 1870 valmistunut rautatie on tuonut alueelle uusia asutuskeskuksia ja teollisuutta, jonka vaikutusta on

nähtävissä maisema-alueen länsiosassa rautatien varrella, esimerkiksi Hollolan Herralassa. Rautatien varressa on ollut useita tiilitehtaita, mm. Herrala, Heinäsuo ja Lappila, joiden sijoittumiseen on vaikuttanut lisäksi tiilen valmistukseen soveltuva maaperän savi. Myös tiestö on muokannut maisemaa. Nykyistä vanhaa Helsingintietä, joka rakennettiin 1950-luvulla, ei enää linjattu kulkemaan vanhojen kylien läpi, vaan raivattiin korven keskelle. Asutuksen ja teollisuuden painopiste siirtyi vanhoista kylistä uusien teiden varteen entisille takamaille. Nykymaisemalle antaa leimansa Lahti-Helsinki –välinen moottoritie ja tulevaisuudessa myös Orimattilan ohitse kulkeva oikorata. Etelä-Lahden maisemassa muutoksia on aiheuttanut kaupallisen toiminnan haakeutuminen Launeen - Renkomäen suuntaan entisille pelloille.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Porvoonjokilaakso, Orimattila (osa arvokasta maisema-aluetta)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Porvoonjokilaakson kulttuurimaisema, Orimattila (osa merkittävää rakennettua ympäristöä)

Mallusjärven-Porvoonjoen kulttuurimaisema, Orimattila

Heinämaan kylä ja kulttuurimaisema, Orimattila

Uusikylän kulttuurimaisema, Kärkölä

2 ARTJÄRVEN VILJELYSEUTU

Artjärven viljelyseudulla järvien osuus pinta-alasta on suuri ja niillä on keskeinen merkitys maisemakuvassa. Villikkalanjärvi, Pyhäjärvi ja Säyhtee hallitsevat Artjärven keskiosaa. Järvinäkymien, viljelyalueiden ja metsäselänteiden vuorottelu tekee maisemakuvasta vaihtelevan ja rikkaan, vaikka maisematyyppejä on keskimääräistä vähemmän. Orimattilan Niinikosken kylä liittyy yhtenäisenä Artjärven viljelymaisemaan. Artjärven kallioperä poikkeaa Päijät-Hämeen muista kunnista. Pohjois- ja luoteisosia lukuun ottamatta se on rapakivigraniittia, mikä näkyy kalliomuotojen särmikkyytenä ja lohkeiluna sekä siirtolohkareiden suurena määränä. Pyhäjärvi, joka on keskisyvyydellä mitattuna Suomen syvin järvi, ja sitä reunustavat jyrkkäreunaiset moreeni- ja kalliyselänteet muodostavat jylhän maiseman. Artjärven kirkonkylä on syntynyt Villikkalanjärven, Säyhteen ja Pyhäjärven väliselle kannakselle.

Orimattilan itäosassa sijaitseva Kuivannon kyläkeskus on syntynyt jokilaakson ja kallionselänteen rajapintaan, missä ympäristö on maastomuodoiltaan voimakaspiirteinen. Kylän etelä- ja itäpuolella levittäytyy Kuivannonjoen viljelylaakso. Etenkin sen itäosat ovat tasaisia ja laajoja savikkoja.

Artjärveltä tunnetaan kivikautisia sekä rautakautisia asuinpaikkoja, jotka sijoittuvat useimmiten järvien tai jokien rannoille. Pyhäjärven rannalla kohoa Linnanmäki, vanha kylälinna, joka sijaitsee Kinttulan kartanon mailla.

Kylät ja laajimmat viljelymaat ovat keskittyneet järvien ympäristöön. Kylät ovat tyyppiltään pääosin ryhmäkylä, mutta myös raittimaista kylärakennetta esiintyy alueella. Artjärven kartanot Kinttula ja Ratula ovat sijoittuneet järvien läheisyyteen viljaville savimaille. 1700-luvulla rakennettiin tie Heinolasta Nastolan Uudenkylän, Kuivannon ja Artjärven kautta Loviisaan. Vanha tielinjaus on säilynyt lähes muuttumattomana nykypäiviin saakka. Vuorenmäen Villikkalanjärven ja Säyhteen väliselle kannakselle sijoitettiin vuonna 1882 Artjärven Reservikomppania (Uudenmaan tarkka-

ampujapataljoona), josta on säilynyt vanha 360 hengen kasarmi ja rakennussuojelulaisilla suojeltu ns. Päällikön talo. Artjärvi sijaitsee Päijät-Hämeen parhaalla viljelysaluella. Maatalouteen sitoutunut elämä on ollut pitäjälle leimallista nykypäiviin saakka, ja kylien kasvu on ollut hyvin verkkaista.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Suurikylän - Vuorenmäen kulttuurimaisema, Artjärvi
Kinttulan kartano ja kulttuurimaisema, Artjärvi
Ratula-Hietanan kulttuurimaisema, Artjärvi

3 TEURONJOKILAAKSON PELTOTASANKO

Teuronjokilaakson peltotasangon maisema-alueen tunnuspiirteitä ovat maaston tasaisuus ja laajat viljelykset. Maiseman yleisilme on hyvin avara. Aluetta halkova Teuronjoki on maisematekijänä huomaamaton, järvet ovat matalia ja alavarantaisia. Maaperä on savikkoa, kumpumaa-alueet moreenivaltaisia. Soistuneita vyöhykkeitä on paikotellen. Hämeenkosken kirkonkylä sijaitsee Pääjärven, Teuronjoen ja harjumuodostumien leikkauskohdassa, muut taajamat nauhamaisesti päätiestön ja rautatien varressa. Alue jatkuu lännessä Salpausselän - Puujokilaakson viljelymaisemana.

Hämeenkosken kirkonkylän alueelta tunnetaan useita kiinteitä muinaisjäännöksiä rautakaudelta, mm. kaksi linnavuorta, Hyväneulan Linnamäki ja kirkonkylän läheisyydessä sijaitseva Linnakallio.

Keskiaikaisperäinen Ylinen Viipurintie kulkee alueen läpi ja sen läheisyyteen on syntynyt jo varhain asutusta. Pääjärven eteläpuolella sijaitsevaa Kurjalan rälsrikartanoa pidetään yhtenä Hämeen vanhimmista kartanoista. Hämeenkoski on ollut aikanaan Hämeen merkittävää pellavanviljelyaluetta, josta muistona on rakennussuojelulaisilla suojeltu Hankalankosken Pellavaloukku Teuronjoen varrella. Myllyjä on Hämeenkoskella ollut parhaimmillaan kaksitoista. Kirkonkylässä toimi vuosina 1857-1928 verakatehdas, jonka yhteyteen syntyi Puutteenkujan työväen ja käsityöläisten asuinalue. Varhainen teollisuustoiminta on keskittynyt rautatien varren taajamiin, Järvelään ja Lappilaan. Järvelä onkin syrjäyttänyt kirkonkylän Kärkölän hallinnollisena keskuksena.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Kärkölän kirkonkylä ja ympäröivä kulttuurimaisema (osa arvokkaasta kulttuuriympäristöstä)
Järvelän rautatieasema, Kärkölä
Kirkonkylän ja Teuronjoen kulttuurimaisema, Hämeenkoski
Kurjalan kartano ja kulttuurimaisema, Hämeenkoski

4 HÄMEENKOSKEN KORPIYLÄNKÖ

Hämeenkosken korpiylänkö on harvaan asuttua, metsäistä moreeni- ja harjuselännettä, jossa laaksopainanteet ovat savipohjaisia pienialaisia viljelymaita. Maiseman yleiskuva on maltillisesti kumpuileva ja sulkeutunut. Järviä on vähän ja ne ovat kooltaan hyvin pieniä. Alueen halki kulkee Kortajokena alkava maisemassa huomaamaton joki,

joka laskee Hausjärven Mommilanjärveen Pätilänjokena. Alue jatkuu lännessä Janakalan korpiylänkönä.

Muinaisjäännöksiä alueelta ei tunneta. Pienet kylät sijaitsevat vanhan tiestön varrella ja ovat todennäköisesti keskiajalta peräisin. Alueen kulttuurimaisema pienialaisine peltoineen poikkeaa ympäröivistä laajemmista kulttuurimaisemista. Huhdin kylä Hämeenkosken länsirajalla liittyy Lammin puolella sijaitsevaan laajempaan vanhojen kylien keskittymään. Nykyään Hämeenkosken korpiylänkö on metsävaltaista haja-asutusalueutta, jota leimaa jälleenrakennuskaudelta peräisin oleva rakennuskanta ja metsän keskelle sotien jälkeen raivatut viljelymaant.

5 I SALPAUSSELKÄ

Salpausselät ovat oleellinen tekijä Päijät-Hämeen maisemassa. Ensimmäinen Salpausselkä on voimakas raja Rannikko-Suomen ja Järvi-Suomen välissä. Kokonaisuuteen kuuluu reunamuodostuman mäntyä kasvava, paikoin jyrkkäreunainen ja kapea, paikoin laajoiksi deltakankaiksi levinnyt ydinalue sekä pääosin etelärinteen puolelle syntynyt lievealue soistuneine vyöhykkeineen. Etelä-Suomen korkein kohta, Tiirismaan vuorimainen kallioharjanne, on osa Salpausselän maisemakokonaisuutta. Salpausselkä on myös tärkeä vedenjakaaja, joka jakaa pohjoisosan Kymijoen vesistöalueen eteläosan pienempiin vesistöalueisiin. Kumpuilevat, yhtenäiset viljelyvyöhykkeet Hollolan Vesalan – Korpikylän sekä Tennilän – Voistion vaiheilla sijoittuvat Salpausselän eteläpuolisille hietamaille.

Salpausselän ja sen ympäristön muinaisjäännökset ovat pääasiassa rautakautisia hautapaikkoja, joista merkittävin on Hollolan Untilassa sijaitseva Kirkk’ailanmäen kalmisto.

Ylinen Viipurintie on rakentunut jo keskiajalla Salpausselän harjulle. Nykyinen tiestö noudattaa suurelta osin vanhaa linjausta, esimerkiksi nykyinen Aleksanterinkatu Lahden ydinkeskustassa on osa vanhaa Ylistä Viipurintietä. Kylät, joissa asutus on jatkunut rautakaudelta saakka, ovat sijoittuneet harjujen hietaisille lievealueille. Alueen vanhimpia kartanoita on Hollolan Voistio. Kärkölän kirkonkylä muodostaa harjun reunalle hyvin säilyneen kylämiljöökokonaisuuden, johon liittyy 1800-luvulla perustettu Huovilan maisemapuisto, joka on vanhaa kartanomiljöötä. Lahden sijainti Järvi-Suomen ja etelärannikon välillä on ollut kaupungin kehityksen kannalta merkittävä. Riihimäen - Pietarin rautatie valmistui vuonna 1870 ja seuraavana vuonna avattiin Vääksyn kanavan kautta vesiyhteys Päijänteelle. Hyvien liikenneyhteyksien vaikutuksesta teollisuus kehittyi, Lahteen syntyi mm. metalli-, lasi, puusepän- ja tekstiiliteollisuutta. Rautatien ansiosta Lahden sijainti oli myös strategisesti tärkeä, ja 1910-luvulla rakennettiin Hennalan varuskunta, josta tuli Venäjän kolmanneksi suurin varuskunta Helsingin ja Viipurin jälkeen. Runsaassa sadassa vuodessa pieni Hollolan kylä on kasvanut 100 000 asukkaan kaupungiksi. Lahden kylän palon jälkeen vuonna 1878 laadittiin empiretyylinen ruutukaava, ja Lahti rakennettiin alusta alkaen tiiviiksi kivi-kaupungiksi. Vuonna 1905 perustettu Lahti oli Suomen nuorin kaupunki 1960-luvulle saakka. Lahden rakentumisessa näkyy merkittävästi karjalaisen siirtolaisväestön ja useiden viipurilaisten yritysten ja yhteisöjen asettuminen kaupunkiin, minkä seurauksena kaupungissa on laajoja rakennettuja alueita jälleenrakennuskaudelta. Harjuille

rakennetut radiomastot ja hyppyrimäet ovat tärkeitä tunnusmerkkejä kaupungin siluettissa. Rakentamisolosuhteiltaan helppo maaperä on houkuttellut sijoittamaan pää-tiet, rautatien ja taajamat Salpausselälle. Nykyisin Hollola, Lahti ja Nastola muodostavat yhteen kasvavan nauhataajaman, jonne keskittyy suuri osa maakunnan väestöstä ja teollisuudesta. Laajin rakentamaton metsäselänneosuus on jäljellä Salpausselän mutkassa Hollolassa.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Voistion ja Tennilän kulttuurimaisema, Hollola

Kärkölän kirkonkylä ja ympäröivä kulttuurimaisema (osa arvokkaasta kulttuuriympäristöstä)

Lahden ydinkeskusta

Lahden urheilukeskus, Salpausselkä

Anttilanmäen esikaupunkiasutus, Lahti

Hennalan kasarmialue, Lahti

Tapanilan puutaloalue, Lahti

Erstan kartano ja puisto, Nastola

6 VESIJÄRVEN LAAKSO

Vesijärven laakso Salpausselkien välissä koostuu kahdesta pääelementistä. Ranta-alueet ovat savivaltaisia, tasaisia ja alavia peltomaisemia. Niitä reunustavat selänneet, joissa vuorottelevat sekametsät ja kumpuilevat viljelykset. Vesijärven vesistömaisema yhdistää alueen yhdeksi ilmeikkääksi kokonaisuudeksi. Vesijärven laaksossa on runsaasti edustavia viljelymaisemia, joista laajimpia kokonaisuuksia muodostavat Pyhäniemi – Kirkonseutu – Sairakkala, Laitiala ja Kalliolan - Paimelan alue Hollolassa sekä Viitailan – Paakkolan seutu Asikkalassa.

Alueella on asuttu jo kivikaudella silloisen Muinais-Päijänteen rannoilla. Rautakautisesta asutuksesta merkkeinä ovat kalmistot ja linnavuoret. Alueella sijaitsevat Asikkalan Linnomäki sekä Hollolan kirkonkylän Kapatuosian linnavuori ja Laitialan Kiilunmäki, jotka todennäköisesti liittyvät Hämeen muinaislinnaketjuihin.

Hämeen vanhin pysyvä asutus keskittyi Vesijärven rannoille. Keskiajalta peräisin olevat kylät syntyivät viljavimmille paikoille Salpausselän hietaisille lievealueille sekä rannan tuntumaan. Salpausselältä lähtevälle pitkittäisharjulle hyvien vesiyhteyksien äärelle sijoittuu Neitsyt Marialle omistettu Hollolan keskiaikainen harmaakivikirkko, joka on keskiajan vaikuttavin muistomerkki Päijät-Hämeessä. Kirkko, jonka lähiympäristöön kuuluvat pappila ja kunnantupa, muodostavat ainutlaatuisen kulttuurimaisemakokonaisuuden. Suur-Hollola oli keskiajalla seudun tärkein hallintopitäjä. Vesijärven rannoilla sijaitsee useita kartanoita, jotka ovat sijoittuneet savi- ja siltilaaksoihin niittyjen, viljelykelpoisten maiden ja hyvien kulkuyhteyksien ansiosta. Vesireitti on ollut alueelle hyvin tärkeä, varsinkin kun sahatoiminta alkoi Hollolan Lahden kylässä 1800-luvun lopulla. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Vesijärven satama oli toiseksi vilkkain Venäjän valtakunnassa Pietarin jälkeen. Vesijärven rannoille on syntynyt huvila-asutusta, mm. Hollolan Isosaareen ja Lahden Enonsaareen 1900-luvun vaihteessa. Lahden kaupungin alueella maisemaa hallitsee rakennettu kaupunkiympäristö maamerkkeineen. Taaja rakentaminen on levittäytynyt Vesijärven etelä- ja itärannoille. Vesijärven sataman läheisen rannan vapautuminen teollisuudelta asuinrakentamiseen on viime vuosien näkyvin muutos rantamaisemassa. Vesijärven satamas-

ta ympäristöineen tullut viime vuosina lahtelaisten virkistys- ja vapaa-ajan keskus. Sataman ja keskustan välissä sijaitsee Kariniemenmäki, arvokas lehtomainen luontoalue.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Kastari – Hatsina – Kutajoki, Hollola, Hämeenkoski

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Hollolan kirkonkylän kulttuurimaisema

Laitialan kartano ja kulttuurimaisema, Hollola

Vesijärven sataman ympäristö, Lahti

Mukkulan kartanomiljö, Lahti

7 NASTOLAN JÄRVISEUTU

Salpausselkien välissä sijaitseva Nastolan järvisetu on maisematekijöiltään hyvin vaihtelevaa, mikä johtuu alueen syntyhistoriasta jääkauden loppuvaiheessa. Jään reuna vetäytyi ja laajeni useita kertoja, minkä jäljiltä maalajit ovat sekoittuneet pienialaisiksi kerrostumiksi ja kallioperä ruhjoutunut vaihtelevan suuntaisiksi laaksopainanteiksi ja harjanteiksi. Nastolan itäosassa leimaavaa on maisemarakenteen pohjois-eteläsuuntaisuus, josta pitkittäissuuntaiset järvet ovat näkyvin elementti. Maisemakuvassa vuorottelevat pienet, mäkiset viljelyalueet, vesistöt ja metsäiset, usein karut, erämaaluontoiset kallioselänteet.

Salpausselkien lajittumisvyöhykkeen alueelta on löydetty useita kivi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. Lahden Ahtiala ja Nastolan Ruuhijärvi ovat olleet jo rautakaudella merkittävää asuinalueita. Kalkkolan linnavuori on Iitin Hiidenvuoren ohella itäisin Hämeen linnavuorista.

Alueen vanhin ja merkittävin kyläasutus sijoittuu vyöhykkeille Lahden Koiskalasta Heinlammin kautta Pyhantaan suunnalle sekä Nastolan Udestakylästä Immilään ja Ruuhijärvelle. Vanha ryhmäkyläasutus sijoittuu järvien tuntumaan. Nastolan järvisetuden alueella suuri osa vanhoista tielinjauksista on säilynyt mutkittelevina ja maastonmuotoja mukailevina. Keskiaikainen Ylinen Viipurintie haarautui Lahdessa kahdeksi vaihtoehtoiseksi reitiksi, joista ylempi kulki Ahtialan ja Ruuhijärven kautta Iitin Vuolenkoskelle ja alempi Uudenkylän kautta Iitin Kausalaan. Alueella sijaitsevat Erstan, Seestan, Toivonojan ja Koiskalan kartanot. Immilän ja Kumian myllyt ovat yhä jäljellä vanhasta myllyperinteestä. Nastolan länsiosa liitettiin Lahteen vuonna 1956, jonka jälkeen alue on rakentunut tehokkaasti mm. Ahtialan osalta. Salpausselän pohjoispuolinen osa on säilynyt Nastolassa pääosin maaseutumaisena haja-asutusalueena.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Kirkonkylän kulttuurimaisema, Nastola

Erstan kartano ja puisto, Nastola

Seestan kartano ja kulttuurimaisema, Nastola

Toivonojan kartano ja kulttuurimaisema, Nastola

8 II SALPAUSSELKÄ

II Salpausselän yhtymäkohta Vesijärveen ja Päijänteeseen tekee Vääksestä erityisen voimakkaan ja näyttävän suurmaiseman solmukohtan. Laajimmat delta-alueet ovat Vesivehmaankangas ja Hyrtiälänkangas. Maisemallisesti merkittäviä, kumpuilevia viljelymaisemia esiintyy mm. Urajärvellä, Vesivehmaalla sekä Kurhila-Hillilässä, jotka ovat sijoittuneet harjun lievealueille.

II Salpausselän alueelta on löydetty vain muutamia ajoittamattomia tai historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Asikkala on jo varhain ollut asuttua ja vaurasta maatalousaluetta. Asutusta ja tiestöä on sijoittunut II Salpausselälle, mutta eri mittakaavassa kuin I Salpausselän seudulla.

Keskiajalla II Salpausselkää pitkin on kulkenut tie Asikkalasta Vesivehmaan kautta Heinolan Vierumäelle. Harjulla kulkeva tie on säilyttänyt vanhan linjauksensa. Päijänteeseen ja Vesijärven yhtymäkohdassa sijainnut Anianpelto oli Asikkalan vanhimpia kyliä ja merkittävä markkinapaikka keskiajalla. Keskiaikaiset Kurhilan, Hillilän, Vesivehmaan ja Urajärven kylät ovat luonteeltaan raittikyliä. Urajärven länsipuolella on yhtenäinen kylä- ja viljelyalue, itäpuolella maisema on metsäistä ja kyläasutus sekä peltoalueet pienimuotoisempia. Pitkittäissuuntaisen Urajärven eteläpäässä sijaitsee Urajärven kartano maisemapuistoineen. Vääksey on ollut pieni myllykylä, jossa Vääkseen varrella toimi useiden kylien myllyjä, ja rakentaminen oli pienipiirteistä. Vuonna 1871 valmistunut Päijänteeseen Vesijärveen yhdistävä kanava vauhditti Vääkseen kehittymistä pitäjän keskuksiksi. Vääkseen kanava on historiallinen vesiliikenteen solmukohta ja Suomen vilkkaimmin liikennöity vapaa-ajan kanava. Kanavan ympäristöön muodostui 1800-luvun lopulta lähtien huvila-asutusta, josta vain pieni osa on säilynyt nykypäiviin saakka. Maatalousvaltaisen Asikkalan elinkeinoja ovat olleet pellavan- ja perunanviljely sekä karjatalous. Teollisuus on keskittynyt pääasiassa maataloustuotteiden jalostamiseen, pitäjässä on toiminut mm. myllyjä ja kolme meijeriä. Heinolan Vierumäki II Salpausselän itäosassa on tunnettu sahateollisuudestaan ja nopeasti kasvavasta urheiluopistostaan. Urheiluopiston sijoittamiseen vaikuttivat kauniin luonnonmaiseman lisäksi sen liikenteellisesti edullinen sijainti rautatien läheisyydessä. Urheiluopiston 1930-luvulla rakennettu funktionalistinen päärakennus on suojeltu rakennussuojelulain nojalla.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Kurhila-Pulkkala, Asikkala (osa arvokasta maisema-aluetta)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Vääkseen kanava ympäristöineen ja Anianpellon markkinapaikka, Asikkala

Vesivehmaan kylä ja kulttuurimaisema, Asikkala

Urajärven kulttuurimaisema, Asikkala

Vierumäen urheiluopisto ympäristöineen, Heinola

9 LÄNSI-PADASJOEN METSÄYLÄNKÖ

Länsi-Padasjoen metsäylänkö on laajaa Lammin Evolle ulottuvaa erämaatyypistä metsäaluetta. Seutu on loputonta metsäisten moreeniharjanteiden ja kosteiden notkelmien mosaiikkia. Notkelmiin on muodostunut pienialaisia lampia tai soita. Peltoalueita ja asutusta ei juurikaan ole lukuun ottamatta alueen halki kaakosta luoteeseen kul-

kevaa pitkittäisharjua, jonka viljelyvyöhykkeet on raivattu pelloiksi ja avomaisemien keskelle ovat syntyneet Vesijaon ja Auttoisten kylät. Harjujakson tuntumaan sijoittuvat myös alueen suurimmat järvet. Vesijako-nimitys kuvaa alueen länsiosan kuulumista Kokemäenjoen ja itäosan Kymijoen valuma-alueeseen. Muuten pienipiirteisesti vaihtelevasta moreeniselänteestä erottuu muutamia kallioisempia ja karumpia osia. Jääkauden jälkeen vedenkoskematonta ja siksi kasvillisuudeltaan rehevämpää aluetta on melko runsaasti. Alue jatkuu lännessä Evon metsäylänkönä.

Padasjoelta tunnetaan useita kivikautisia asuinpaikkoja, jotka sijoittuvat suurimmaksi osaksi järvien rannoille.

Keskiajalta peräisin olevat Auttoisen ja Vesijaon kylät ovat Padasjoen vanhimpia. Kylät ja niitä ympäröivät vaihtelevat viljelymaisemat muodostavat pienipiirteisen kokonaisuuden metsäylängön keskelle. Auttoisten kylässä on runsaasti vanhaa rakennuskantaa, ja kylän keskusta on säilyttänyt tiiviin ryhmäkylän luonteen. Maisemallinen erikoisuus kylässä on säteittäin jaettu Hanaporin alue, joka käsittää ruotusotamiehille 1800-luvun lopussa rakennettuja pientaloja. Arrakosken historiallisessa teollisuusyhdyskunnassa toimi 1800-luvulla toimi Arrakosken ja Vierun ruukit sekä lukuisia muita pienempiä teollisuuslaitoksia, kuten mylly ja meijeri. Tiiviissä kylämiljöössä on yhä nähtävissä vanhoja teollisuusrakennuksia ja työväen asuntoja.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Auttoinen ja Vesijako, Padasjoki

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Auttoisten kylä ja kulttuurimaisema, Padasjoki

Vesijaon kylä ja kulttuurimaisema, Padasjoki

Arrakosken kulttuurimaisema, Padasjoki

10 HEINOLAN JÄRVISEUTU

Heinolan järvisuudella levittäytyvät lukemattomat vesistöt ja niitä reunustavat metsäiset selänteet. Maaperä muodostuu pääosin avokallion päälle kerrostuneesta moreenista. Heinolan pohjois- ja itäpuolta kiertää muuta osaa jylhempi kallioselänteiden vyöhyke. Peltoalueita on erittäin vähän ja ne ovat hyvin pienialaisia. Päävesistöt ovat Ruotsalainen, Konnivesi ja Ala-Rieveli Heinolassa ja Jääsjärvi Itä-Hartolassa. Järvien suunta vaihtelee kallioperän ruhjeisuuden mukaan. Kymijoki virtaa alueen poikki leveänä uomana. Seudun pohjoisosat ovat vedenkoskematonta, kasvillisuudeltaan muuta aluetta rehevämpää kumpumaata.

Heinolan vesistöt ovat olleet merkittäviä kulkureittejä jo esihistoriallisella ajalla. Rannoilta on löydetty huomattava määrä kivikautisia asuinpaikkoja ja useita kalliomaalauksia, joista tunnetuin on Lusin kalliomaalaus.

Pääosa asutuksesta on keskittynyt Heinolan kautta kulkevan pohjois-eteläsuuntaisen harjumuodostuman vaiheille. Viljelymaisemia on selvästi harvemmassa kuin muualla Päijät-Hämeessä ja ne ovat pienialaisempia. Kylät ovat olleet pieniä. Heinolaan rakennettiin 1600-luvulla kolme kartanoa ns. uuden rälssin maalle: Tuusjärvi, Nynäs ja Taipale. Heinolan kaupunkikehitys alkoi vuonna 1776, kun Kymenkartanon läänin hallinto siirrettiin Loviisasta sijainniltaan keskeisempään Heinolaan. Vuonna 1839 Heinola

sai kaupunkioikeudet. Kymenvirran varrelle rakennettu Heinolan kaupunki edustaa kustavilaisen ajan ruutukaavakaupunkirakennetta. Rautatie Lahdesta Heinolaan valmistui vuonna 1932. Jyrängön virran ylittävä rautatiesilta on merkittävä maisematekijä Heinolan keskustassa. Jälleenrakennuskauden rakentamisella on huomattava merkitys Heinolan kaupunkikuvassa. Heinolaan on keskittynyt mm. puunjalostusteollisuutta, jonka vaikutuksesta on rakentunut laajoja teollisuuteen liittyviä asuinalueita erityisesti sodan jälkeen. Lahdesta Heinolan ohi kulkeva valtatie muodostaa nykyään merkittävän tieympäristön. Heinolan entisen maalaiskunnan kirkonkylä on säilyttänyt perinteisen kylämiljöön mittakaavan. Taajaman ulkopuolella hallitsevaa on rannoille viime vuosikymmeninä hakeutunut loma-asutus.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Maaherranpuisto ja seminaarialue, Heinola

Heinolan kirkko, tapuli ja entinen pappila

Harjupuisto, Heinola

Jyrängön kulttuurimaisema, Heinola

Kirkonseudun kulttuurimaisema (entisen Heinolan maalaiskunnan alueella)

Nynäsin kartano ja puisto, Heinola

11 ETELÄ-PÄIJÄNTEEN VILJELYSEUTU

Etelä-Päijänteiden viljelyseudun maisemakuvassa yhdistyvät tasapainoisella tavalla rauhallisesti kumpuilevat viljelymaisemat, metsäselänteet ja Päijänteiden vesistömaisemat. II Salpausselältä erkanevat, kohti koillista kulkevat pitkittäisharjut männiköineen rikastuttavat näkymiä. Niistä kapeana nauhana Päijänteiden poikki kulkeva Pulkkilanharju on arvokas maisemanähtävyys, jolta avautuvat molemmin puolin laajat Päijänteiden järvimaisemat. Suomen suurimpiin ja komeimpiin lukeutuva Kelventeen harjusaari on suosittu maisemanähtävyys ja osa Päijänteiden kansallispuistoa.

Alueella on runsaasti muinaisjäännöksiä, rannoille sijoittuneita kivikautisia asuinpaikkoja ja varhaismetallikautisia kiviröykkiöitä. Asikkalan Kalkkisten Kotasaari on merkittävä esihistoriallinen asuinpaikka.

Laajimpia metsäselänteitä lukuun ottamatta koko alue on vanhaa viljelyseutua. Pulkkilanharjua pitkin on kulkenut tie Asikkalasta Sysmään jo 1500-luvulla. Toinen vanha tielinja kulki Päijänteiden länsirannalla Hollolasta Asikkalan kautta Padasjoelle ja yhdisti vanhat kylät toisiinsa. Edustavia keskiajalta peräisin olevia ryhmäkyliä ovat mm. Padasjoen Nyystölä ja Maakeski sekä Asikkalan kirkonkylä ja Vähä-Äiniö, jotka ovat rakentuneet viljelykseen sopivien silttimaiden ympäröimille sora- ja hiekkasaarekkeille. Päijänteiden ja Kirkkolammin väliselle kannakselle on rakentunut Padasjoen kirkonkylä, jonka halki virtaavan Kirkkojoen lähistölle sijoittuvat mm. kirkko ja Saksalan kartano. Esimerkkinä voimakkaasta sahatoiminnasta on kirkonkylän pohjoispuolella Päijänteiden rannalle sijoittuva Mainiemen entinen sahan alue. Asikkalan Kalkkisten kanava rakennettiin vuosina 1875-1878 ensisijaisesti uittoja ja Päijänteiden veden korkeuden säännöstelyä helpottamaan. Kanavan rakentaminen vaikutti myös Lahden ja Heinolan väliseen laivaliikenteeseen ja huvila-asutuksen syntymiseen. Päijänteiden rannoille on syntynyt paikoitellen hyvin tiivistä vapaa-ajan asutusta.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Kurhila-Pulkkila, Asikkala (osa arvokasta maisema-alueetta)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Asikkalan kirkonkylän ja Pulkkilan kulttuurimaisema

Vähä-Äiniön kylä ja kulttuurimaisema, Asikkala

Kalkkisten kylä ja Kymenvirran kulttuurimaisema, Asikkala

Maakesken kylä ja kulttuurimaisena, Padasjoki

Padasjoen kirkonkylä

Saksalan kartano ja kulttuurimaisema, Padasjoki

Mainiemen sahan ympäristö, Padasjoki

12 PÄIJÄNTEEN VUORIMAA

Padasjoen pohjoisosat, Virmailansaari sekä Sysmän pohjoisosat ja osa Päijänteen itärantaa ovat topografialtaan muuta Päijät-Hämettä suurimittakaavaisempaa vuorimaata ja yhdistyvät Päijänteen pohjoisosien keskisuomalaiseen maisematyyppiin. Leimallisia ovat kuusivaltaisen sekametsän peittämät, harvaan asutut moreeni- ja kallioselänteet sekä siirtolohkareiden suuri määrä. Itä-Hämeen korkein kohta, Sysmässä sijaitseva jylhä Kammiovuori, kohoaa 221 metrin (mpy) korkeuteen. Vedenkoskematonta aluetta on tasaisesti koko Päijänteen vuorimaa-alueella, suurialaisimpina pohjoisosissa. Kyliä on vähän ja viljelyalueet ovat hyvin pieniä.

Muinaisjäännökset ovat pääasiassa kivikaudelta ja sijoittuvat Päijänteen rannoille. Virmailansaaren koillispuolella kohoaa Linnasaaren muinaislinna.

Vesistöjen rannoille sijoittuneet taloryhmät viljely- ja laidunmaineen muodostavat erillisiä, pienialaisia kulttuurimaisemia. Rapalanniemen kärjessä Päijänteen rannalla sijaitsee Rapalan kartano. Sysmän Päijätsalo on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys ja osa Päijänteen kansallispuistoa. Päijätsaloon ja läheiseen Suopeltoon syntyi 1800-luvun puolivälistä lähtien merkittävää huvila-asutusta. Nykyään melko harvaan asutun Päijänteen vuorimaan kauniit luonnonmaisemat ovat houkutelleet rannoille uutta loma-asutusta.

Valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys

Päijätsalo, Sysmä

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Rapalan kartano ja kulttuurimaisema, Sysmä

Suopellon huvila-asutus, Sysmä

13 SYSMÄN – HARTOLAN VILJELYSEUTU

Sysmän – Hartolan viljelyseudun maisemakuvassa yhdistyvät metsäiset kallio- ja moreeniharjanteet sekä viljelymaisemat, jotka ovat suurelta osin savipohjaisia ja muodoltaan tasaisempia kuin Salpausselkien pohjoispuolella yleensä. Viljelymaisemia elävöittävät lukuisat järvet. Kaksi koillisesta lounaaseen kulkevaa harjujaksoa ovat merkittäviä maankäytön ja maiseman kannalta. Tiestö seurailee viljelymaisemien laitoja, mikä lisää vaikutelmaa avomaisemien osuudesta ja topografian maltillisuudesta.

Sysmän – Hartolan viljelyseudulta tunnetaan runsaasti muinaisjäännöksiä. Kivikautiset asuinpaikat ovat sijoittuneet Päijänteen ja pienempien sisäjärvien rannoille. Sysmän Liikolanlahden rannoilla on merkittävä kivikautinen asutuskeskittymä. Sysmän ja Hartolan kirkonkylien seutu on ollut jo rautakaudella keskeinen asutusalue, mistä on muistona poikkeuksellisen paljon kalmistoja ja kuppikiviä.

Vanhojen kulttuurimaisema-alueiden pääsuunta on tiestöä seuraillen koillisesta lounaaseen. Tyypillisiä ovat vesistöihin yhdistyvät, matalien harjujaksojen tuntumaan nousseet kartanot ja suurtilat, joita on alueella lähes parikymmentä. Tainionvirran äärelle sijoittuu useita kartanoita voimalaitoksineen ja myllyineen. Kartanoiden vaikutuksesta ovat syntyneet alueen merkittävimmät agraarimaisemat, kuten valtakunnallisesti arvokas Nuoramoisten kulttuurimaisema. Sysmän suurpitäjään kuuluivat lähes kaikki Itä-Hämeen nykyiset kunnat. Hartolan ja Sysmän teollisuus on ollut lähinnä pienimuotoista sahaustoimintaa sekä kartanoiden yhteyteen perustettuja meijereitä ja muuta pienteollisuutta. Sotien jälkeen Sysmään sijoitettiin noin 1200 siirtokarjalaista, jotka raivasivat ja rakensivat Ravioskorven asutustila-alueen, joka on lajissaan Suomen suurimpiin kuuluva ja säilyttänyt alkuperäisen luonteensa. Alueelle ominaista ovat suoraviivaiset tiet ja tasaiset, entiselle suolle raivatut viljelymaat. Sysmä ja Hartola ovat yhä maatalousvaltaisia kuntia, joiden kulttuurimaisemat kartanoineen ja viljelymaineen ovat hyvin säilyneitä. Erityisesti Sysmässä on merkittäviä vanhoja ryhmäkyliä, joissa on säilynyt runsaasti perinteistä ja edustavaa talonpoikaisrakentamista.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Nuoramoinen, Sysmä

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Tainionvirran kulttuurimaisema, Hartola

Ruskealan ja Kirkkolän kylien kulttuurimaisema, Hartola

Sysmän kirkonseutu

Otamon kylän kulttuurimaisema, Sysmä

Tainionvirran ja Virtaankosken kulttuurimaisema, Sysmä

Nuoramoisten kulttuurimaisema, Sysmä